

ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА АСОСАН МОЛИЯВИЙ ИНСТРУМЕНТЛАР ҲИСОБИНИ ЁРИТИБ БЕРИШ

Холпулов Рустам Ўктамович

ТДИУ «Бухгалтерия ҳисоби» кафедраси ассистенти

+998 99 081 00 81

Аннотация: Мақолада 7-сон МҲХС “Молиявий инструментлар: маълумотларни ёритиб бериш” стандартига мувофиқ, молиявий инструментлар ҳисобини маълумотларни ёритиб беришнинг моҳияти, мақсади, вазифаси ва қўлланиш жиҳатлари очиқ берилган.

Жаҳонда сўнги йилларда молия бозорларида молиявий инструментлар хилма-хиллиги ва динамикаси мураккаблиги кескин ошиб бормоқда. Бу эса, молиявий инструментлар рискинни оширилишига хизмат қилмоқда.

Мақолада молиявий инструментлар ҳисобининг риск турлари ва уларни ёритиб бериш тартиби очиқ берилган. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини тизимида молиявий инструментлар мавзуси энг қийин деб ҳисобланади. Молиявий инструментлар ҳисоби маълумотларини ёритиб бериш кўп билим ва малака талаб қилади.

7-сон МҲХС “Молиявий инструментлар: маълумотларни ёритиб бериш” стандарти маълумотни тўғри ошкор қилиш фандан кўра кўпроқ санъатдир.

Калит сўзлар: молиявий инструментлар, молиявий актив, молиявий мажбурият, улушли восита, хусусий капитал, риск, кредит рисқи, ликвидлик рисқи, бозор рисқи.

Кириш. Ўзбекистонда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли қарорида[1] молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни жадаллаштириш, хорижий инвесторларни ишончли маълумотлар билан таъминлаш, халқаро молия бозорларига кириш имкониятларини кенгайтириш, ҳисоб ва аудит соҳалари мутахассисларини халқаро стандартлар бўйича тайёрлаш тизимини такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

Хорижий инвесторларни зарур маълумотлар билан таъминлашда 7-сон МҲХС “Молиявий инструментлар: маълумотларни ёритиб бериш” стандартига мувофиқ, молиявий инструментлар ҳақида батафсил тушунча ҳосил қилиш мақсадга мувофиқ.

Чунки корхонанинг молиявий инструментлар ҳолати ундаги ўзгаришлар, улардан кутилаётган риск тўғрисида маълумотларни ёритиб бериш инвестор учун қарор қабул қилишда муҳим омил ҳисобланади. Шу жиҳатдан, хорижий инвесторларни қарор қабул қилишида молиявий инструментлар маълумотларни ёритиб бериш ўта долзарб мавзу ҳисобланади.

Адабиётлар шарҳи. Молиявий инструментлар ҳисобини халқаро стандартлар асосида ёритиб беришни ўрганиш жараёнида, хорижлик иқтисодчи олимларнинг илмий тадқиқотларини ўргандик. Шунга амин бўлдики авваламбор молиявий инструмент нима эканлигига тушунча ҳосил қилиш муҳим ҳисобланар экан. Молиявий инструментларга хорижлик иқтисодчи олимлар илмий тадқиқотларда тариф беришган. Улар жумласига, В.Е.Милова ўтказилган

тадқиқотлар асосида Молиявий инструментга қуйидаги таърифи таклиф этган "Молиявий инструмент битим тарафлари ўртасида молиявий актив ва молиявий мажбурият (капитал восита) бир вақтнинг ўзида пайдо бўлишига олиб келадиган шартнома муносабатлари" [2] деб таъриф келтиришган.

Ю.А.Астахова ўзининг илмий ишида "Молиявий инструментлар бу битимнинг бир иштирокчиси учун молиявий активнинг пайдо бўлишига олиб келадиган молиявий рисклар билан бирга келадиган маблағлар ва молиявий шартномаларни бирлаштирган бухгалтерия тоифаси ва бошқаси учун молиявий мажбуриятлар ёки капитал воситаси"[3] деб тариф берган.

Е.А.Татарко фикрича "Молиявий инструментларнинг аналитик ҳисобининг тизимли регистрларини юритиш, бизнинг фикримизча, ушбу тоифадаги бухгалтерия ҳисоби ва молиявий инструментлар турлари контекстида ташкил этилиши керак. Юқоридагилардан келиб чиқиб, "Қимматли қоғозлар" счёти бўйича аналитик бухгалтерия ҳисоби, "Бошқа молиявий активлар" счёти бўйича аналитик бухгалтерия ҳисоби ва "Ҳосилавий молиявий инструментлар" счёти бўйича аналитик ҳисобни юритиш таклиф этилган"[4].

М.В.Склярлов ўзининг илмий ишида молиявий инвестицияга шундай таклиф киритган "Молиявий инвестициялар - иқтисодий самара олиш учун капитални молиявий активларга қўйиш"[5].

В.В.Ковалёвнинг фикрича "Молиявий таҳлил: капитални бошқариш. Инвестициялар танлаш. Ҳисобот таҳлили", унда қуйидаги таъриф берилган: "Энг умумий шаклда улар (молиявий инструментлар) қисқа муддатли ва узок муддатли инвестицияларнинг турли шакллари ўз ичига олади, улар билан савдо молия бозорларида амалга оширилади: акциядорлик ва қарз қимматли қоғозлари, депозитар тилхатлари, опционлар, варрантлар, форвард шартномалари, фьючерслар ва своплар"[6].

А.Б.Фелдман "Молиявий маҳсулот" ва "Молиявий инструмент" тушунчалрига қуйидагича тариф берган "Молиявий маҳсулот деганда бозор иштирокчилари ўртасида тегишли талаб ва таклифни келтириб чиқарадиган маълум бир истеъмол қийматини тушуниш таклиф этилади. Молиявий маҳсулотлар бозор иштирокчиларининг ўзаро таъсири натижасида уларга ҳуқуқий шакллар бериб, бозор айланмасида иштирок этувчи аниқ молиявий инструментлар шаклида ўз ифодасини топади"[7].

Таҳлил ва натижалар. БҲХС (IAS) 30-сон "Банклар ва шунга ўхшаш молиявий институтларнинг молиявий ҳисоботларида маълумотларни ошкор қилиш" стандарти 2005 йилда МҲХС (IFRS) 7-сон "Молиявий инструментлар: маълумотларни ёритиб бериш"[8] номлий стандарт остида янгидан нашр этилган.

7-сон (IFRS) МҲХС ўз балансида молиявий инструментларга эга бўлган барча юридик шахслар учун ошкор қилиш талабини белгилайди.

Мазкур МҲХСнинг мақсади фойдаланувчиларга корхоналар томонидан уларнинг молиявий ҳисоботида ёритиб бериладиган қуйидагиларни баҳолаш имконини берувчи маълумотларни таъминлаш бўйича талабларни ўрнатишдан иборат:

-корхонанинг молиявий ҳолати ва молиявий натижаларига молиявий инструментларнинг таъсири қанчалик муҳим эканлиги;

-корхона ҳисобот даври мобайнида ва охирида дуч келган ва молиявий инструментлардан юзага келадиган рискларнинг хусусияти ва даражасини ҳамда корхона ушбу рискларни қандай қилиб бошқаришини[8].

Ушбу МҲХСдаги тамойиллар 32-БҲХС "Молиявий инструментлар: тақдим этиш"[9] ва 9-МҲХС "Молиявий инструментлар"[10] даги молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларни тан олиш, баҳолаш ва тақдим этиш бўйича тамойилларни тўлдиради.

Мазкур МҲХСда молиявий инструментларнинг синфлари бўйича маълумотларни ёритиб бериш талаб этилганда, корхона молиявий инструментларни ёритиб бериладиган маълумотнинг хусусиятига хос бўлган ва мазкур молиявий инструментларнинг хусусиятларини ҳисобга оладиган синфларни гуруҳлаши лозим. Корхона молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акс эттириладиган моддаларнинг солиштирмасини шакллантириш учун етарли бўлган маълумотларни таъминлаши лозим[8].

Корхона молиявий ҳисоботидан фойдаланувчилар молиявий инструментларнинг молиявий ҳолати ва молиявий натижаларига таъсири қанчалик аҳамиятли эканини баҳолаш имконини берадиган маълумотларни ёритиб бериши лозим. Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акс эттирилган молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларнинг тоифаларини кўриб чиқиш талаб этилади.

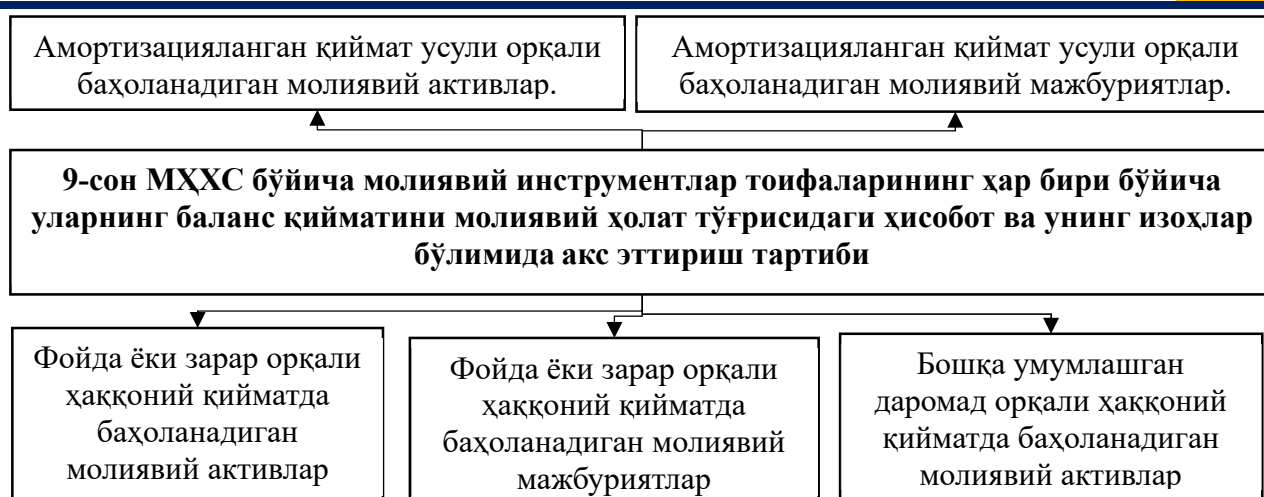
Шундай қилиб, корхонада кредитлар ва савдо дебиторлик қарзлари бўлса ҳам, молиявий ҳисобот изоҳ ва тушунтиришларни 7-сон МҲХСга биноан акс эттирилади.

7-сон МҲХСга мувофиқ, маълумотларни қандай ошкор қилиш талаб этилишини кўриб чиқадиган бўлсак, 7-сон МҲХС иккита асосий йўналиш бўйича қуйидаги тушунтиришлар мавжуд:

- Молиявий инструментларнинг муҳимлиги
- Молиявий инструментлар рискнинг хусусияти ва даражаси, бу рискларни бошқариш усуллари.

Молиявий инструментларнинг муҳимлиги бўйича корхонанинг молиявий ҳолати ва фаолияти учун аҳамиятли ҳисобланади.

Улар молиявий ҳисоботларда акс этишига кўра бир нечта кичик гуруҳларга бўлинган. 9-сон МҲХС бўйича молиявий инструментлар тоифаларининг ҳар бири бўйича уларнинг баланс қийматини молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот ва унинг изоҳлар бўлимида акс эттириш тартибини қуйида кўриб чиқамиз (1-расм).

1-расм. 9-сон МХХС бўйича молиявий инструментлар тоифаларининг ҳар бири бўйича уларнинг баланс қийматини молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот ва унинг изоҳлар бўлимида акс эттириш тартиби

Манба: муаллиф ишланмаси

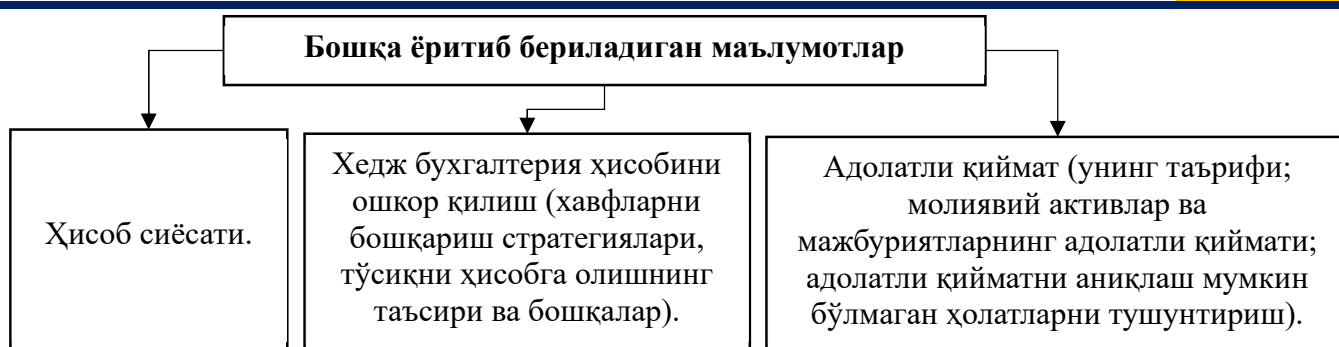
Фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда молиявий инструментлар тўғрисидаги маълумотлар асосан қуйидаги моддалар бўйича ёритиб берилиши керак (2-расм):

2-расм. Фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тан олинадиган молиявий инструментлар тўғрисидаги маълумотларни иловаларда ёритиб берилиши.

Манба: муаллиф ишланмаси

Юқоридагилардан бошқа ёритиб бериладиган маълумотларни қуйидаги расмда кўрсатилганидек гуруҳларга ажратиш мумкун (3-расм).

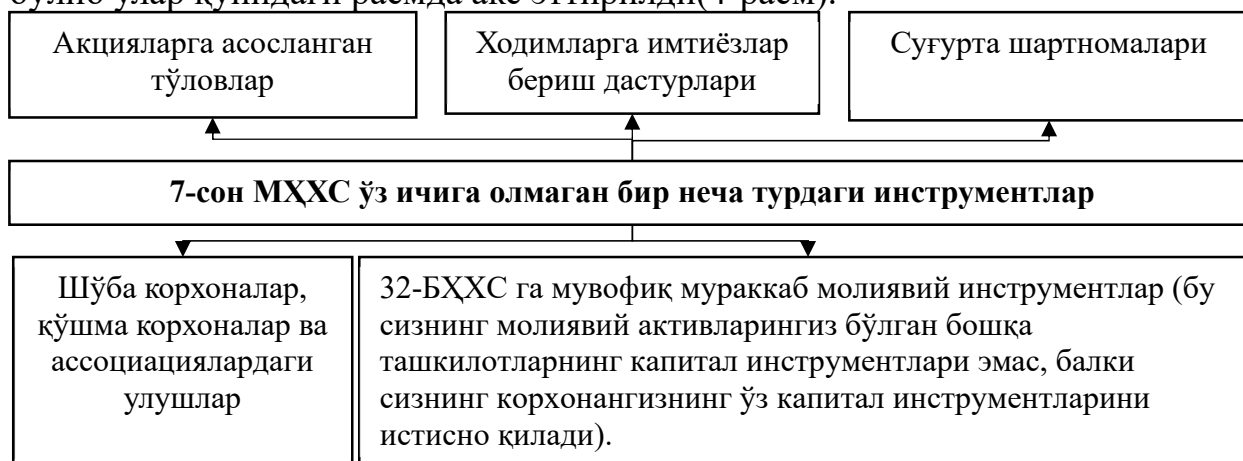

3-расм. Бошқа ёритиб бериладиган маълумотлар

Манба: муаллиф ишланмаси

Юқоридаги маълумотларнинг кўп қисмини ҳеч бўлмаганда молиявий инструмент тоифаси бўйича ошкор қилиш лозим.

7-сон МХХС ўз ичига олмаган бир неча турдаги инструментлар мавжуд бўлиб улар қуйидаги расмда акс эттирилди(4-расм).

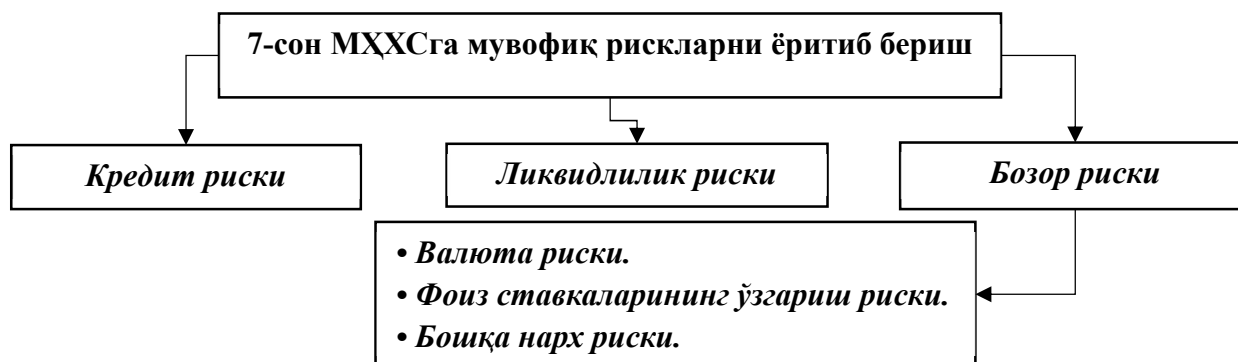
4-расм. 7-сон МХХС ўз ичига олмаган бир неча турдаги инструментлар

Манба: муаллиф ишланмаси

Молиявий инструментлар ҳисобини иловаларда очиб беришда рискнинг табиати ва даражаси ҳам муҳим ҳисобланади. Корхона молиявий ҳисоботидан фойдаланувчиларга молиявий инструментлар бўйича юзага келадиган ва корхона давр охирида дуч келадиган рискларнинг хусусиятини ва даражасини баҳолашга имкон берадиган маълумотлар ҳисобга олинади.

Ёритиб беришнинг бу қисми жуда кўп меҳнат талаб қилади, чунки у қўшимча таҳлил ва ишларни, айниқса бозор рискларини ёритиб бериш талаб қилади.

7-сон МХХСга асосан урта асосий риск учун сифат ва миқдорий ошкор қилишни талаб қилади (5-расм):

5-расм. 7-сон МХХСга мувофиқ рискларни ёритиб бериш

Манба: муаллиф ишланмаси

Ҳар бир риск тури учун қуйидагиларни амалга оширилади:

- **Сифат хусусиятига эга маълумотларни ёритиб бериш.** Бу эрда корхона қандай рискларга дучор бўлишини, рисклар қандай пайдо бўлишини ва корхона ушбу рискларни қандай бошқаришини ёритиб бериши лозим[8]

Молиявий инструментлардан юзага келадиган рискнинг ҳар бир тури бўйича, корхона қуйидаги бандларни ёритиб бериши талаб қилинади:

1-банд. Рискга мойиллик ва рисклар қандай қилиб пайдо бўлишини;

2-банд. Рискларни бошқариш мақсадлари, сиёсати ва жараёнларини ҳамда рискни баҳолаш учун қўлланган усуллар;

3-банд. Олдинги даврга нисбатан 1-банд ва 2-банд кичик бандлардаги ҳар қандай ўзгаришлар.

- **Микдорий маълумотларни ёритиб бериш:** Бунда риск даражаси ҳақида микдорий маълумотларнинг (рақамларнинг) қисқача мазмунини тақдим этишингиз керак. Бу эрда жуда кўп тафсилотлар мавжуд ва 7-сон МХХСда ҳар бир риск тури учун аниқ микдорни ёритиб беришни талаб қилади. Шунингдек, корхона риск контсентрацияси ҳақида маълумот бериши керак.

Кредит rischi бу сизнинг молиявий активларингиз билан боғлиқ ва оддий қилиб айтганда, контрагент ўз мажбуриятларини бажармаганлиги сабабли молиявий йўқотиш rischi.

Агар корхонада савдо дебиторлик қарзлари бўлса ёки кредит берсангиз, унда корхона кредит рискига дуч келасиз ва сиз стандартнинг ушбу қисмига этибор қаратиши керак.

7-сон МХХСга асосан корхона қуйидагиларни ошкор қилиши керак:

-кредит riskини бошқариш усуллари;

-кредитда кутилаётган зарарлар билан боғлиқ суммалар тўғрисида маълумотларини;

-кредит рискига мойиллик даражасини;

-кредит riskини камайтирадиган гаров ва бошқа кредит қўшимчалари ёритиб бериши.

Тижорат дебиторлик қарзлари учун кредит рискнинг микдорий маълумотлари қандай ёритиб бериш мумкинлиги қуйидаги жадвалда кўриш мумкин (1-жадвал):

1-жадвал

Савдо дебиторлик қарзларидан шубҳали дебиторлик қарзлар миқдорини ҳисоблаш ва ёритиб бериш тартиби

Сегмент	Савдо дебиторлик қарзлар муддати бўйича				
	30 кунгача бўлган	60 кунгача бўлган	90 кунгача бўлган	90 кундан ошган	Жами
Улгуржи миқозлар					
Қутилаётган риск коэффициент	0,05%	1,5%	6%	15%	
Савдо дебиторлик қарзларини қиймати	53 400	3 700	240	480	58 820
Муддати бўйича шубҳали дебиторлик қарз миқдори	27	56	74	72	229
Чакана миқозлар					
Қутилаётган риск коэффициент	0,15%	3,5%	9%	20,00%	
Савдо дебиторлик қарзларини қиймати	62 800	5 900	2 700	1500	72 900
Муддати бўйича шубҳали дебиторлик қарз миқдори	94	207	243	300	844

Манба: муаллиф ишланмаси

Ликвидлик рискинни ёритиб беришни кўриб чиқар эканмиз авваламбор ликвидлик рискин нима эканлигига тўхталсак.

Ликвидлик рискин бу корхонанинг молиявий мажбуриятлар билан боғлиқ бўлиб, кредит рискларининг тескараси ҳисобланади. Бу корхона ўз молиявий мажбуриятларини нақд пул ёки бошқа молиявий активлар билан бажара олмаслиги рискин.

7-сон МХХСда асосан ликвидлик рискида қуйидагиларни ёритиб бериш лозим:

-молиявий мажбуриятларни тўлаш муддатини ёритиб бериш (ҳосилавий бўлмаган ва ҳосилавий молиявий рисклар учун алоҳида);

-ликвидлик рискинни қандай бошқаришни ёритиб бериш.

Қуйидаги жадвалда ликвидлик рискиннинг миқдорий маълумотлари ёритиб бериш келтирилган(2-жадвал).

2-жадвал

Молиявий мажбуриятларни тўлаш муддатлари бўйича ёритиб бериш

Сегмент	Молиявий мажбуриятларни тўлаш муддатлари			
	1 йилгача бўлган	1 йилдан 5 йилгача бўлган	5 йилдан кўп бўлган	Жами
Банк кредитлари	3 830	2 570	1200	7 600
Таъминотчилар билан ҳисоб-китоб	33 200	1600	0	34 800
Ҳосил бўлган молиявий мажбуриятлар	8 700	3 670	2 900	15 270
Бошқа молиявий мажбуриятлар	2 500	800	0	3 300
Жами	48 230	8 640	4 100	60 970

Манба: муаллиф ишланмаси

Бозор рискинни ёритиб бериш энг муҳим рискин ёритиб бериш ҳисобланади.

Бозор рискин - бу сизнинг молиявий активларингиз ёки молиявий мажбуриятларингизнинг ҳаққоний қиймати ва келажақдаги пул оқимлари ўртасидаги бозор нархларининг ўзгариши билан ўзгариш рискидир.

Бозор rischi келажакдаги пул оқимлари ёки ҳаққоний қийматдаги ўзгаришларга нима сабаб бўлиши билан боғлиқ бир нечта таркибий қисмларга эга:

-Валюта курс rischi. Валюта курс rischi пул оқимлари ёки ҳаққоний қийматнинг ўзгаришига олиб келади;

-Фоиз ставкаларининг ўзгариши rischi ("фоиз ставкаси rischi"). Пул оқимларининг ўзгариши фоиз ставкаларининг ўзгариши натижасида юзага келади;

- Бошқа нарх rischi. Тебранишлар бошқа бозор нархларининг ўзгариши натижасида юзага келади, масалан, товарлар баҳоси, акциялар баҳоси ва бошқалар.

Бозор riskини ошкор қилиш жуда мураккаб ва ҳаракат талаб қилади. Чунки корхона сезгирлик таҳлили ўтказилиши керак.

Сезувчанликни таҳлил қилишнинг икки тури мавжуд бўлиб корхона ўзининг вазиятига мос келадиганини танлаши керак:

-“Асосий” сезувчанлик таҳлили. Бунда корхона маълум бир ўзгарувчининг (фоиз ставкаси, валюта курси ва бошқалар) ўзгаришларини моделлаштириши керак. Бу ўзгаришлар фойда ёки зарар ва капиталга қандай таъсир қилишини кўрсатиши лозим.

-Риск микдорни таҳлил қилиш. Бунда корхона ўзгарувчилар ўртасидаги боғлиқликни таҳлил қилиб ёритиб беради. Масалан, фоиз ставкалари ва валюта курслари ўртасидаги ўзаро боғлиқликни таҳлил қилиб ёритиб беради керак.

Юқоридаги қоидалардан кўриниб турибдики, 7-сон МҲХС муҳим микдордаги маълумотларни ёритиб беришни талаб қилади.

Агар корхона ахборотлари фойдаланувчилар учун фойдали маълумотлар бўлишини истаса, қуйидагиларни кўриб чиқиши лозим:

-Молиявий инструментлар синфларига (масалан, кредит rischi ёки ликвидлик riskини ошкор қилиш) кўра бир нечта ёритиб беришларни талаб этади.

Синфлар молиявий инструментлар тоифалари билан бир хил эмас ва бу эрда корхона молиявий инструментларини ҳисобот берувчи фойдаланувчиларга нима мос келиши ҳақидаги фикрига кўра синфларга гуруҳлашингиз керак. Бундан ташқари, корхона турли хил riskлар учун бир хил синфлардан фойдаланмаслиги керак.

-Ёритиб беришларни бирлаштириш мумкин. Битта ёритиб бериш бир нечта талабларни қондириши мумкин.

-Тафсилот даражаси ва муҳимлик ўртасидаги тўғри мувозанатни топиш лозим.

Барча тегишли маълумотларни киритганлигига ишонч ҳосил қилиш керак. Лекин унчалик муҳим бўлмаган тафсилотлар ҳақида ортиқча маълумотни кирит керак эмас. Акс ҳолда, фойдаланувчилар саросимага тушиб қолишига ва ёритиб бериш ҳеч қандай фойда келтирмаслиги мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Мавзуни ўрганиш натижасида шулар кўриндики, хорижий инвесторларни қарор қабул қилишда муҳим ҳисобланган молиявий инструментлар маълумотларни МХХС асосида ёритиш беришни таъминлашда нималарга этибор бериш керак эканлигига қуйидаги хулосаларга эришилди:

1.Молиявий инструментларнинг муҳим белгиларига мувофиқ таснифини ишлаб чиқиш зарур.

2.Молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига мувофиқ молиявий инструментлар маълумотларни ёритиб бериш ёндашувларни умумлаштириш ва хусусиятларни аниқлаш лозим.

3.Молиявий инструментларни маълумотларни ёритиб беришда миллий стандарт мавжуд эмаслигини инобатга олган ҳолда 25 сонли “Молиявий инструментлар: маълумотларни ёритиб” БҲМСни ишлаб чиқиш зарур.

4.Амалдаги қонунчилик асосида молиявий инструментларни маълумотларни ёритиб бериш схемасини таклиф қилиш ва уни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш зарур.

Мавзуни ўрганиш натижасида қуйидаги таклифларга эришилди:

1.Савдо дебиторлик қарзларидан шубҳали дебиторлик қарзлар миқдорини ҳисоблаш тартиби ва ёритиб беришда учун қуйидаги жадвалдан фойдаланишни таклиф этамиз (3-жадвал).

3-жадвал

**Савдо дебиторлик қарзларидан шубҳали дебиторлик қарзлар
миқдорини ҳисоблаш ва ёритиб бериш тартиби**

Сегмент	Савдо дебиторлик қарзлар муддати бўйича			
	Мудати ўтмаган	30 кундан 90 кунгача бўлган	90 кундан ошган	Жами
<u>Улғуржи мижозлар</u>				
Кутилаётган риск коэффиценти				
Савдо дебиторлик қарзларини қиймати				
Муддати бўйича шубҳали дебиторлик қарз миқдори				
<u>Чакана мижозлар</u>				
Кутилаётган риск коэффиценти				
Савдо дебиторлик қарзларини қиймати				
Муддати бўйича шубҳали дебиторлик қарз миқдори				

2.Юқоридаги 3-жадвалдаги кутилаётган кредит риск коэффиценти (%) аниқлашда Moody's, S&P ва Fitch Ratings агентликларнинг хизматидан фойдаланиш таклиф этамиз.

3.Қуйидаги жадвалда фойдаланиб молиявий мажбуриятларни тўлаш муддатлари бўйича ёритиб беришни таклиф этамиз (4-жадвал).

Молиявий мажбуриятларни тўлаш муддатлари бўйича ёритиб бериш

Сегментлар	Молиявий мажбуриятларни тўлаш муддатлари					
	1 йилгача бўлган	1 йилдан 3 йилгача бўлган	3 йилдан 5 йилгача бўлган	5 йилдан 10 йилгача бўлган	10 йилдан кўп бўлган	Жами
Банк кредитлари						
Таъминотчилар билан ҳисоб-китоб						
Ҳосил бўлган молиявий мажбуриятлар						
Бошқа молиявий мажбуриятлар						
Жами						

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Алесси К. Спор о кредитных рейтингах. Кампания 2012 // Совет по международным отношениям. – URL: <https://www.cfr.org> (дата обращения: 29.05.2013).
2. Астахова Ю. А. Современные подходы к учету финансовых инструментов : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12. – 2013. – URL: <https://www.dissercat.com/content/sovremennye-podkhody-k-uchetu-finansovyykh-instrumentov>
3. де Сервиньи А., Рено О. Руководство Standard & Poor's по измерению и управлению кредитным риском. – М. : Мак Гроу-Хилл, 2004. – ISBN 978-0-07-141755-6.
4. DBRS: Краткосрочные и долгосрочные рейтинговые отношения. – URL: <https://www.dbrs.com> (дата обращения: 28.06.2013).
5. IFRS 7 “Молиявий инструментлар: ахборотни ошкор қилиш” // Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. – URL: <https://www.ifrs.org>
6. IFRS 9 “Молиявий инструментлар” // Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. – URL: <https://www.ifrs.org>
7. IFRS 32 “Молиявий инструментлар: тан олиш” // Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. – URL: <https://www.ifrs.org>
8. Ковалев В. В. Финансовый анализ: управление капиталом, выбор инвестиций, анализ отчетности. – М. : Финансы и статистика, 1995.
9. Милова Б. Э. Учет финансовых инструментов : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12. – 2008. – URL: <https://www.dissercat.com/content/uchet-finansovyykh-instrumentov>
10. МҲҲС (IFRS) 7, 9, IAS 32 // Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. – URL: <https://www.ifrs.org>
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-son qarori “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. – URL: <https://lex.uz/docs/4746047>
12. Складов М. В. Организация бухгалтерского учета финансовых инструментов в соответствии с российскими и международными стандартами : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12. – 2005. – URL:

<https://www.dissercat.com/content/organizatsiya-bukhgalterskogo-ucheta-finansovykh-instrumentov-v-sootvetstvii-s-rossiiskimi-i>

13. Татарко Е. А. Организация бухгалтерского учета финансовых инструментов на предприятии : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12. – 2010. – URL:

<https://www.dissercat.com/content/organizatsiya-bukhgalterskogo-ucheta-finansovykh-instrumentov-na-predpriyatii>

14. Фельдман А. Б. Производные финансовые и товарные инструменты. – М., 2003.

15. <https://www.ifrs.com> – Официальный сайт Международных стандартов финансовой отчетности.